

Geopolitical Reading of Iran-Iraq War in the Context of Islamic Revolution Discourse in Iran

Ehsan Lashgari Tafreshi ¹ ✉

1. (Corresponding Author) *Department of Geography, Faculty of Humanity, Yazd University, Yazd, Iran*
Email: lashgari@yazd.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article History:

Received:

13 December 2025

Received in revised form:

7 March 2026

Accepted:

13 April 2026

Available online:

19 May 2026

Keywords:

*Islamic Revolution,
Geopolitical Discourse,
Territorial Dispute,
Laclau & Mouffe,
Iran- Iraq War.*

ABSTRACT

With the arrival of 1979, coinciding with the rise of Arab nationalism under the ruling Ba'ath Party in Iraq and the victory of the Islamic Revolution in Iran, military tension on the Iran-Iraq border intensified and escalated into a full-scale war (1980-1988). This research examines how the discourse components of the Islamic Revolution are interpreted within a geopolitical reading of Iraq's invasion of Iran, framed by the views of Laclau and Mouffe. Within this framework, geopolitical actions at a particular historical moment, shaped by the dominant discourse, are conceptualized and understood from an identity perspective, distinct from other discourses. In the Iranian political context, following the 1979 invasion of Iraq, the geopolitical interpretation of this crisis evolved into a conflict between three discourses: liberal nationalist, Marxist left, and Islamic revolutionary. Following the removal of Bani Sadr from the presidency in 1981 and the subsequent dominance of the Islamic Revolution discourse until 1986, the geopolitical conceptualization of the war was prioritized based on religious genealogy. Within this discourse, the borders of the Islamic world were defined based on the unity of Muslims against non-believers. This discourse did not recognize any inherent distinction between the Islamic Ummah and nation-states, viewing all Muslims as a single political and religious unit. Additionally, given the anti-Western bias within the discourse of political Islam, the geopolitical interpretation of the war was doubly reinforced by the conflict between Islamic and polytheistic territories. So, the Ba'ath government in Iraq was considered as a Western government puppet in order to weaken the Islamic revolution ideals and true Islam.

Cite this article: Lashgari Tafreshi, E. (2026). Geopolitical Reading of Iran-Iraq War in the Context of Islamic Revolution Discourse in Iran. *Human Geography Research Quarterly*, 58 (2), 115-130.
<http://doi.org/10.22059/jhgr.2026.374408.1008681>

© The Author (s)

Publisher: University of Tehran Press

Extended Abstract

Introduction

War, a complex social reality, is often framed as an objective conflict over material issues such as territory. However, each political-historical force uses language to construct a specific narrative of the war's geopolitical causes. This narrative is not a preexisting reality but rather a tool to justify its own actions. A discourse analysis of geopolitical crises investigates the interrelationships among geopolitical elements and the role of discourse in shaping public perceptions of war, often privileging certain interpretations over others. In this regard, the Iran-Iraq War of 1979 was fundamentally a clash of ideologies and discourses, rather than a mere territorial dispute. In other words, discourse played a crucial role in shaping the complex and multifaceted conflict between the two countries, which went beyond mere territorial disputes. In this regard, concurrently with the rise of Arab nationalism in Iraq and the victory of the Iranian Revolution in 1979, political-military tensions on the Iran-Iraq border escalated dramatically. On the other hand, following the 1980 Iraqi invasion of Iran, three dominant discourses emerged within Iran: Islamic revolutionary, liberal intellectual, and Marxist-influenced left. By defining a set of legitimizing factors, each of these competing discourses sought to establish its hegemony in the interpretation of war. This research aims to conduct a geopolitical reading of the Islamic Revolution discourse in Iran, which held a hegemonic position during the early years of the Iran-Iraq war (1980-1988). Within the framework of Laclau and Mouffe's discourse theory, we will examine the differences between this discourse and its competitors and investigate how the geopolitical components of the Islamic Revolution discourse contribute to the semantic construction of Iraq's invasion of Iran.

Methodology

This research, as a "temporal" research type, investigates, based on the discourse model of Laclau and Mouffe, the equivalence of Islamic Revolution

discourse components in the semantic construction of Iraq's invasion of Iran as a geopolitical factor. In this regard, by analyzing and interpreting the texts and works of discourse commentators, the study examines how the Ba'ath Party constructs the semantics of components such as border disputes and territorial expansion. Additionally, it investigates how this war was interpreted to foster social solidarity among the Iranian people and to reject competing internal discourses.

Results and discussion

Following the victory of the Islamic Revolution in Iran in 1979, there was a conflict between the Islamic Revolution discourse and other discourses, including leftist discourse inclined towards Marxism and liberal nationalist discourse. With the Islamic Revolution discourse becoming dominant, the conceptualization of war was framed through a religious genealogy and reflected as a conflict between heresy (the ruling Ba'ath Party in Iraq) and true Islam (Iran). Therefore, the defense of Iran's geographical borders against Iraq was presented as a defense of the divine nature of humanity. Unlike nationalist discourse, this defense was not solely interpreted as a means to prevent the occupation of Iran's territory. By emphasizing historical metaphors from Shi'a Islam, this discourse sought to reinforce the metaphysical dimensions of the war, aligning with Shi'a mythological concepts to counter rival discourses. According to Laclau and Mouffe, invoking the past positively has been a longstanding strategy of political power to legitimize its actions, foster solidarity and harmony, and differentiate itself from competing discourses. In particular, the mythmaking surrounding the war patterns of the Prophet of Islam and Shi'a leaders, as propagated by interpreters and rulers of the Islamic Revolution discourse, played a significant role in shaping the perceived sanctity of Iran's territory against the Iraqi invasion. On the other hand, the Islamic Revolution discourse employed a strategy of general mobilization, activating and guiding social values. This strategy, which relied on geopolitical components, was legitimized

under the banner of defending the borders of the Islamic nation. In this discourse, the extraction of spiritual themes such as jihad, martyrdom, and sacrifice for the Islamic Ummah led to this war being interpreted as a preservation of the Islamic Ummah's territorial integrity against the infidels. Therefore, within the political geography of the Islamic Ummah, Islamic values should extend beyond its borders, providing the foundation for the emergence of numerous centers advocating the Islamic Revolution discourse. Furthermore, by demonstrating the failure of Iraq's aggression, a geopolitical analysis of this discourse highlighted Iran's political and military efficiency.

Conclusion

Between 1980 and 1985, under the dominance of the political Islam discourse, a national-scale war concept was constructed to alienate liberal and Marxist discourses. This concept aimed to build social cohesion by sanctifying the territory. On a transnational scale, alienation and rejection of regional secular governments and Arab nationalism ruling in Iraq were represented in the form of conflict between Islam and disbelief. By transforming geopolitical components such as territory, borders, and the state into the 'religious', this discourse was able to frame their defense as a social responsibility. By comparing the Iran-Iraq war with the battles of the Prophet and Shi'a imams, this discourse positioned Iran's territory as the sacred geographical origin of Islam. Therefore, according to Laclau and Mouffe, by constructing a network of meanings, the Islamic Revolution discourse leveraged the Iran-Iraq war to marginalize competing discourses on both national and transnational scales.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of

the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

خوانش ژئوپلیتیکی جنگ ایران و عراق در چارچوب گفتمان انقلاب اسلامی در ایران

احسان لشگری تفرشی^۱ ✉

۱- نویسنده مسئول، گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه یزد، یزد، ایران. رایانامه: lashgari@yazd.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	با فرارسیدن سال ۱۳۵۹ هم‌زمان با اوج‌گیری ناسیونالیسم عربی حزب حاکم بعث در عراق و هم‌چنین با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران تنش نظامی در مرز ایران و عراق به‌طور چشمگیری تشدید گردید و به یک جنگ تمام‌عیار (۱۳۵۹-۱۳۶۷) تبدیل گردید. این پژوهش ناظر بر تفسیر چگونگی مفصل‌بندی مؤلفه‌های گفتمان انقلاب اسلامی در خوانش ژئوپلیتیکی تهاجم عراق به ایران در چارچوب دیدگاه لاکلائو و موفه می‌باشد. در این چارچوب؛ کنش‌های ژئوپلیتیک در مقطعی از تاریخ به‌وسیله گفتمان حاکم مفهوم‌پردازی و از منظر هویتی در تمایز با دیگر گفتمان‌ها معنا می‌یابد. در بافتار سیاسی ایران با تهاجم عراق در سال ۱۳۵۹ چگونگی خوانش ژئوپلیتیکی این بحران به یک منازعه میان سه گفتمان ملی‌گرای لیبرال، چپ مارکسیستی و انقلاب اسلامی تبدیل گردید. پس از عزل بنی‌صدر از ریاست جمهوری در سال ۱۳۶۰ و با تفوق گفتمان انقلاب اسلامی تا ۱۳۶۵ مفهوم‌سازی ژئوپلیتیکی جنگ بر اساس تبارشناسی دینی و شبیه‌سازی آن با جنگ‌های پیامبر اسلام و امامان شیعه در صدر اسلام در اولویت قرار گرفت و خوانش ژئوپلیتیکی گفتمان‌های رقیب در داخل کشور کنار نهاده شد. در مقیاس فراملی نیز مرزهای جهان اسلام در چارچوب این گفتمان بر اساس اتحاد مسلمانان در برابر کفار تقسیم و مشخصاً تمایز امت اسلامی به دولت-ملت‌ها؛ اصالت نیافت. ضمن اینکه با سوگیری ضد غربی گفتمان انقلاب اسلامی خوانش ژئوپلیتیک جنگ در چارچوب معارضة دارالاسلام با دارالکفر پژوهاک مضاعفی یافت و دولت بعث عراق دست‌نشانده دولت‌های غربی در جهت تضعیف آرمان‌های انقلاب اسلامی و اسلام راستین قلمداد گردید.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۹/۲۲	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۲/۱۶	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۱/۲۴	
تاریخ چاپ: ۱۴۰۵/۰۲/۲۹	
واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، گفتمان ژئوپلیتیکی، منازعه سرزمینی، لاکلائو و موفه، جنگ ایران-عراق.	

استناد: لشگری تفرشی، احسان. (۱۴۰۵). خوانش ژئوپلیتیکی جنگ ایران و عراق در چارچوب گفتمان انقلاب اسلامی در ایران. فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۵۸ (۲)، ۱۱۵-۱۳۰.

<http://doi.org/10.22059/jhgr.2026.374408.1008681>

مقدمه

یکی از مهم‌ترین رویکردهای ژئوپلیتیک انتقادی؛ شناخت عملکرد گفتمان‌ها در مطالعات ژئوپلیتیک می‌باشد (Agnew, 2008: 51). در این دیدگاه ژئوپلیتیک به معنای تحلیل چگونگی شکل‌یابی الگوی همکاری، رقابت، ستیز و یا حتی برخورد نظامی میان واحدهای سیاسی و کشورها بر اساس مؤلفه‌های جغرافیایی در چارچوب گفتمانی خاص می‌باشد. بر این مبنا مؤلفه‌ها و کنش‌های ژئوپلیتیک به‌مثابه عینیت انتزاعی فاقد اعتبار ذاتی می‌باشد؛ بلکه به‌صورت نسبی و موقت در داخل گفتمان معنا یافته و امکان بازساخت آن در آینده وجود دارد. بر این مبنا جایجایی گفتمان‌ها دوره‌هایی از «گشایش» و نوآوری معرفتی شناختی را شکل می‌دهد که تا مقطع زمانی معینی ادامه یافته و تفسیر متمایزی را به مقولات ژئوپلیتیک متبادر می‌نماید. از منظر "لاکالا" و "موفه" نیز این متن ژئوپلیتیک؛ در مقطعی از تاریخ به‌وسیله گفتمان اجتماعی حاکم مفهوم‌پردازی گردیده و به‌ویژه از منظر هویتی در تمایز با دیگر گفتمان‌ها معنا یافته است. در این راستا هرکدام از نمادهای سرزمینی، قومی، دینی، اقتصادی و غیره در مقطع مشخص زمانی می‌تواند توسط اصحاب قدرت و شارحان آن‌ها در قالب یک گفتمان در جهت استیلا و غیریت‌سازی با گفتمان‌های رقیب؛ بار سیاسی به خود گرفته و از جمله در جهت مشروعیت بخشی به قلمرو افزایشی ژئوپلیتیک به کار گرفته شوند (Dalby, 1991: 15). این دو فیلسوف بیش از سایر اندیشمندان؛ قلمرو مطالعاتی تحلیل گفتمان را از حوزه زبان‌شناسی به عالم سیاست و اجتماع سرایت داده و از آن به‌مثابه ابزاری نیرومند برای تحلیل اجتماعی و غیریت‌سازی با گفتمان‌های رقیب استفاده نمودند (Mamadouh & Dijkind, 2006: 15).

جنگ نیز به‌عنوان یک واقعیت پیچیده اجتماعی از عناصر مادی تشکیل یافته که در وهله نخست به‌عنوان واقعیت مسلم و عینی مفروض می‌گردند که از جمله آن‌ها تعارض بر سر قلمرو مورد مناقشه می‌باشد. لیکن هرکدام از نیروهای سیاسی - تاریخی با استفاده از شکل‌واره‌های زبانی؛ بازنمایی خاصی از علل ژئوپلیتیکی جنگ را ارائه می‌دهند که هرگز واقعیتی پیشینی نمی‌باشد؛ بلکه کمک به مشروعیت‌سازی برای همان گفتمان می‌باشد. بنابراین تحلیل گفتمانی بحران‌های ژئوپلیتیک به تفسیر چگونگی ارتباط مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی با یکدیگر و کوشش این گفتمان جهت ساماندهی ادراک ذهنی شهروندان در باب مفهوم جنگ و طرد گفتمان‌های رقیب می‌باشد (Reuber, 2009: 441).

در این راستا جنگ ایران و عراق در سال ۱۳۵۹ بیش از آنکه صرفاً بر پایه منازعات مرزی آغاز شده باشد بر پایه تقابل ایدئولوژی و گفتمان‌ها شکل گرفته است. به‌گونه‌ای که منازعه دو کشور؛ عمیق، پیچیده و مسئله‌ای فراتر از تعارض بر سر حدود سرزمینی بود و به چگونگی نقش‌آفرینی مؤلفه‌های گفتمانی منظم بود (Grummon, 1982: 58). در این راستا هم‌زمان با اوج‌گیری ناسیونالیسم عربی در حزب حاکم بعث در عراق و هم‌چنین با پیروزی انقلاب در ایران؛ تنش سیاسی - نظامی در مرز ایران و عراق به‌طور چشمگیری تشدید گردید. از سوی دیگر پس از آغاز جنگ عراق علیه ایران در سال ۱۳۵۹؛ در داخل ایران نیز احزاب سیاسی در قالب سه گفتمان انقلاب اسلامی، ملی‌گرای لیبرال و چپ متأثر از اندیشه‌های مارکسیستی در رقابت با یکدیگر قرار گرفتند. هر یک از این گفتمان‌های رقیب با تعریف مجموعه‌ای از عوامل مشروعیت‌ساز و هویت‌بخش سعی در استیلا یابی گفتمان خود در خوانش جنگ می‌نمودند.

از سال ۱۳۶۰ با تفوق گفتمان انقلاب اسلامی؛ خوانش متمایزی از علل ظهور این بحران ژئوپلیتیک صورت گرفت. ضمن اینکه تمایزیابی گفتمان انقلاب اسلامی با اندیشه ناسیونالیستی حزب بعث عراق نیز در این مقطع زمانی دارای مضامین متفاوتی از دیگر گفتمان‌های داخلی بود. این در حالی است که تاکنون در باب خوانش ژئوپلیتیکی گفتمان

انقلاب اسلامی از جنگ ایران و عراق و تفاوت‌های آن با گفتمان‌های رقیب؛ بر مبنای دیدگاه "لاکلا" و "موفه"^۲ مطالعه‌ای صورت نگرفته است. این دو اندیشمند تحلیل گفتمان را از حوزه زبان‌شناسی به عالم سیاست و اجتماع سرایت داده و از آن به مثابه ابزاری نیرومند برای تحلیل اجتماعی خود استفاده نموده‌اند. ضمن اینکه آن‌ها مبادی مهم تولید گزاره‌های گفتمانی را کمتر در سطح نهادهای محلی و مقیاس خرد جستجو نموده‌اند (Mamadouh & Dijkind, 2006: 357) و کاربرد آن در انضمام با اندیشه‌های سیاسی حاکمیت تحلیل نمودند. از منظر "لاکلا" و "موفه"؛ گفتمان تمامیتی ساخت‌مند شده در مقطعی از تاریخ می‌باشد که از منظر هویتی در تمایز با دیگر گفتمان‌ها و در انضمام با دولت معنا می‌یابد. در این راستا در این پژوهش کوشش گردیده خوانش ژئوپلیتیکی گفتمان انقلاب اسلامی در ایران که در سال‌های ابتدایی جنگ (۱۳۶۰ تا ۱۳۶۵) در ایران در موقعیت هم‌ژمون قرار گرفت و تمایزات آن با گفتمان‌های رقیب؛ در مورد خوانش ژئوپلیتیکی تهاجم عراق به ایران بررسی گردد.

مبانی نظری

ژئوپلیتیک گفتمانی

لاکلاو و موفه در اثر مشترک خود تحت عنوان «هم‌ژمونی و استراتژی سوسیالیستی»؛ کنش‌های روزمره شهروندان، ایجاد هویت برای آن‌ها و کنترل روابط اجتماعی را در انضمام با وجود گفتمان‌ها تحلیل نموده و درصدد شناخت چگونگی مفصل‌بندی پدیده‌های اجتماعی و تشکیل نظام معنایی برای آن‌ها می‌باشند (Laclau & Mouffe, 2001: 105). در نزد آن‌ها هویت هر پدیده اجتماعی از طریق گفتمانی که در آن واقع شده شکل گرفته و عناصر اجتماعی متفاوت زمانی که در ذیل یک گفتمان کنار هم قرار می‌گیرند؛ هویت تازه‌ای کسب می‌نمایند (سلطانی، ۱۳۹۷: ۷۱). بنابراین از منظر آن‌ها سیالیت سیاست و گشایش‌های تازه در آن و خلق الگوهای نوین از روابط همکاری یا ستیز در سایه تفکر گفتمانی محقق می‌گردد.

در این دیدگاه؛ ژئوپلیتیک نوعی پراکتیس جانبدارانه مبتنی بر ایدئولوژی و قدرت به مثابه شرایط فرامتنی می‌باشد و در ادوار مختلف تاریخ می‌تواند مدلول‌های گوناگون داشته باشد (لاکست و ژیلین، ۱۳۷۸: ۱۰۱). به‌طور کلی ابژه سرزمین در نگاه اول بر اساس ماهیت مادی آن غیر گفتمانی به نظر می‌رسد؛ لیکن از دریچه تحلیل گفتمان عملکرد و موجودیت آن در بستر گفتمانی متحول می‌گردد. از این‌رو محققان تلاش دارند بجای تمرکز بر شناسایی تأثیر عوامل سرزمینی در شکل‌گیری سیاست خارجی؛ دریابند چگونه ایده‌های ژئوپلیتیکی توسط گفتمان‌های حاکم شکل می‌گیرند (Moss, 2002: 17). هر یک از گفتمان‌ها بسته به نشانه‌ها و دال‌های گفتمانی خود خوانش متفاوتی از کنش‌ها و بحران‌های ژئوپلیتیک ارائه می‌نمایند و متناسب با این تعریف به حذف و طرد دیگر گفتمان‌ها مبادرت می‌ورزند (Gregory et al, 2009: 745).

رویکرد گفتمانی روشی است که بحران‌های ژئوپلیتیک را در زمینه تاریخی و در چارچوب الگوی گفتمانی حاکم بررسی نموده و به تحلیل محتوای آن‌ها می‌پردازد. به بیان دیگر پراکتیس‌های ژئوپلیتیکی در موقعیت اجتماعی و نهادی گفتمان‌ها شکل می‌گیرند و به قوام چارچوب‌های گفتمانی و مفصل‌بندی آن‌ها بر سایر گفتمان‌های رقیب یاری می‌رسانند. به بیان دیگر ژئوپلیتیک گفتمانی به معنای انکار عوامل جغرافیایی در بروز مخاطرات انسانی نظیر جنگ نمی‌باشد بلکه فهم بحران‌های ژئوپلیتیکی به نوع مشروعیت بخشی گفتمانی بستگی دارد که قلمرو خواهی عاملان و شارحان گفتمان را

1. Laclau
2. Mouffe

مشروعیت می‌بخشد و به‌مثابه پدیده‌ای انعکاسی و در جهت قوام گفتمان عمل می‌نماید. به‌ویژه لاکلاو و موفه بیش از فوکو مفهوم گفتمان را از سطح تحلیل اجتماعی و فرهنگی به‌سوی سطح تحلیل دولت و حاکمیت و شناخت چگونگی شکل‌گیری نظم اجتماعی سوق دادند (مک دائل، ۱۳۸۰: ۱۲۵). در اینجا منظومه معنایی گفتمان به قدرت سیاسی منظم گردیده و از طریق یک نظم نمادین و با ردیف نمودن زنجیره‌ای از دال‌ها نظیر مؤلفه‌های قومی، مذهبی، ملی یا دیگر تصورات جمعی به مشروعیت پردازی و نهادینه نمودن سیاست‌های ژئوپلیتیکی می‌پردازند (2011:374, Swyngedouw).

جدول ۱. مؤلفه‌های مفهومی تثبیت معنا در دیدگاه لاکلاو و موفه

دال مرکزی	نشانه‌ای است که نیروی جاذبه آن دیگر نشانه‌های داخل گفتمان را به خود جذب می‌نماید
مفصل‌بندی	عملی که میان عناصر پراکنده در درون یک گفتمان رابطه برقرار می‌نماید به‌گونه‌ای که هویت عناصر یادشده تعدیل و اصلاح می‌شود.
غیریت‌سازی	خصومت به رابطه یک پدیده با پدیده‌های دیگر اشاره دارد که نقش اساسی در هویت بخشی به آن ایفا می‌نماید.
استیلا	به معنای ایجاد یا تثبیت نظام دانایی و شبکه معنایی یک گفتمان عمل می‌نماید.
زنجیره هم‌ارزی	در مفصل‌بندی دال‌های اصلی؛ تفاوت‌ها و تکرارها را می‌پوشانند و به آن‌ها هماهنگی می‌بخشند.

بر این مبنا محققان ژئوپلیتیک گفتمانی بر اساس دیدگاه لاکلاو و موفه در آثار خود به تبیین چگونگی شکل‌یابی تحولات ژئوپلیتیک از طریق گردآوری، سازمان‌دهی و چیدمان زمینه‌های اجتماعی-سیاسی و به‌ویژه نقش گروه‌ها و طبقات اجتماعی حاکم پرداخته و سعی در آشکارسازی روابط و مکانیسم‌های پنهان و غیر عینی دارند که باعث رواج مفاهیم خاص جغرافیایی در اذهان عمومی و از میدان خارج ساختن مفاهیم و معانی دیگر می‌گردد (مرادی و افضل‌ی، ۱۳۹۲: ۱۸). بنابراین با شناسایی دال هژمون می‌توان تبیینی از الگوهای سیاسی ظهور کنش‌های ژئوپلیتیک ارائه داد. در این رویکرد از ابزارهای شناختی به‌ویژه عقلانیت دیالکتیک در جهت تعمیم‌های محدود به زمان معین استفاده می‌شود که به کشف گزاره‌های تفریدی می‌انجامد و به‌جای تأکید بر هم‌ریخت بودن رفتارها و سیاست‌های ژئوپلیتیک کشورها بر بازاندیشی موضوعات و مسائل ژئوپلیتیک تأکید دارد.

از سوی دیگر بخش دیگری از الگوی برساخت کنش ژئوپلیتیکی در چارچوب دیدگاه لاکلاو و موفه متأثر از چگونگی غیریت‌سازی نسبت به کشورها و نیروهای رقیبی می‌باشد که به سازه گفتمانی آن‌ها شکل می‌دهد. به‌بیان دیگر نظام معنایی یک گفتمان را می‌بایست در مقابل ساختار معنایی گفتمان رقیبش قرار داد و نقاط درگیری و تفاوت‌های معنایی را پیدا نمود (سلطانی، ۱۳۸۳: ۱۶۱). با مفصل‌بندی هویت ذیل یک ایدئولوژی تاریخی نیاز جوامع به تمایز از دیگران شکل می‌گیرد و این تمایزآفرینی امکان شناخت چگونگی شکل‌یابی کنش‌های ژئوپلیتیکی کشورها و واحدهای سیاسی را فراهم می‌آورد (افضلی و دیگران، ۱۳۹۴: ۵۸۲). اصولاً ضدیت؛ امری است که از راه آن گروه‌ها، جوامع و کارگزاران مرزهای هویتی خود را باز می‌شناسند و بخشی از بُعد سیاسی فضا نیز جلوه مادی و عینی همین ضدیت می‌باشد. بر این اساس قدرت نیز امر یا شی یا موقعیتی نیست که تسخیر شود بلکه استراتژی یا ایده‌ای است که طی آن هویت‌ها با طرد غیریت‌ها به وجود می‌آیند. لذا نظام گفتمانی در برساختن خویش عناصری را که قابل جذب یا مفصل‌بندی نیستند در حوزه غیریت یا سرکوب قرار می‌دهد. از این‌رو کنش ژئوپلیتیکی هیچ‌گاه به‌طور دائم تثبیت نمی‌گردد و همواره در نتیجه آنتاگونیسم در حال صبرورت (شدن) می‌باشد.

گفتمان انقلاب اسلامی

در چارچوب گفتمان انقلاب اسلامی خوانش سیاسی- اجتماعی از احکام اسلامی مبنای عمل قرار گرفته و بر تفکیک‌ناپذیری دین از سیاست تأکید ورزیده و خواستار ایجاد حکومتی است که متعهد به اجرای احکام اسلامی باشد (بهرزولک، ۱۳۸۶: ۷). این خوانش از اسلام قائل به قرآتی حداکثری از احکام اسلامی بوده و معتقد بود که دامنه آموزه‌های دینی به امور فردی که مستقیماً با موضوع دین مرتبط است محدود نمی‌شود و اسلام را متکفل امور اجتماعی و سیاسی و تشکیل حکومت می‌داند. در این دیدگاه؛ از متون اسلامی برای تبیین و توضیح چگونگی جامعه آرمانی استفاده می‌گردد و با اعتقاد به اینکه اسلام دارای نظریه‌ای جامع در مورد دولت و سیاست و همچنین ابعاد اجتماعی و اقتصادی جوامع می‌باشد و آن را به دلیل دارا بودن منشأ وحیانی از سایر گفتمان‌های سیاسی برتر می‌داند (سعید، ۱۳۷۹: ۲۰). هدف نهایی این گفتمان بازسازی جامعه بر اساس اصول اسلامی بود و در این راه به دست آوردن قدرت سیاسی؛ مقدمه‌ای ضروری و تنها راه‌حل جوامع اسلامی جهت دستیابی به توسعه قلمداد می‌گردید (حسینی زاده، ۱۳۸۶: ۱۷).

این گفتمان با مبنا قرار دادن بازگشت به "دوران طلایی صدر اسلام" به دنبال احیای هویت بر مبنای مبنای دینی و مذهبی و متحول نمودن سایر حوزه‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی بود و بنابراین در برابر اسلام سنتی و فردگرا قرار می‌گرفت. در این گفتمان نظام‌های سیاسی پادشاهی، سوسیالیستی و ناسیونالیستی حاکم بر جوامع اسلامی عامل بسیاری از مشکلات جوامع اسلامی دانسته می‌شد و نقد و طرد آن‌ها را یکی از رسالت‌های تاریخی خود تعریف می‌نمود. به‌بیان دیگر این گفتمان علل عقب‌ماندگی جوامع اسلامی را ناشی از میراث به‌جای مانده از دوران استعمار و ایدئولوژی‌های اشاعه یافته از جهان غرب همچون ناسیونالیسم، لیبرالیسم و کمونیسم می‌دانست (روا، ۱۳۷۸: ۲۳). ضمن اینکه این گفتمان علاوه بر نفی هرگونه وابستگی به ابرقدرت‌ها، نظم ناعادلانه بین‌المللی را نیز مردود می‌دانست و معتقد به تصنیف بودن مرزهای سیاسی جهان اسلام مبتنی بر عملکرد قدرت‌های استعماری بود. به همین دلیل این مرزها جغرافیایی را فاقد اصالت ذاتی قلمداد می‌نمود و دولت‌های اسلامی را مکلف به زمینه‌سازی برای ظهور امت واحد اسلامی در برابر کفار می‌دانست (سیمبر و قربانی، ۱۳۸۹: ۳۶۰).

هر چند نمی‌توان ایران را خاستگاه اسلام سیاسی در دوران مدرن دانست؛ لیکن در دهه ۱۹۷۰ میلادی در ایران وجود عواملی همچون فقدان مشارکت سیاسی، دولت رانتیر، توسعه نابرابر و زوال فرهنگ اسلامی در برابر مدرنیته غربی موجب ارتقاء جایگاه اسلام سیاسی در رقابت با سایر گفتمان‌ها گردیده بود (بصیری و دیگران، ۱۳۹۵: ۵۲). با پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ و با تفوق اسلام سیاسی در ذیل این انقلاب؛ ایران به‌عنوان نظام سیاسی پیشرو در راستای سیاسی نمودن آموزه‌های اسلام در دوره مدرن قرار گرفت. حادثه تسخیر سفارت آمریکا به‌مثابه نقطه آغاز سیادت گفتمان اسلام سیاسی بود که به تدریج قادر گردید گفتمان‌های ملی‌گرای لیبرال و چپ مارکسیستی را از صحنه سیاسی ایران کنار گذارد. به‌بیان دیگر با سقوط دولت بازرگان و عزل بنی‌صدر؛ گروه‌های لیبرال و چپ مارکسیستی به‌عنوان گفتمان غیر اسلامی از صحنه حکمرانی حذف شدند و گفتمان انقلاب اسلامی توانست مدیریت و حکمرانی سیاسی را در ایران به دست گیرد. با هژمونیک شدن این گفتمان و تبدیل آموزه‌های آن به الگویی برای اداره جامعه؛ حکومت جمهوری اسلامی در ایران دارای تفسیر منحصر به فردی از سیاست و الزامات آن گردید (حسینی زاده، ۱۳۸۶: ۳۳۴) که سایر مؤلفه‌های وابسته به نظام حکمرانی از جمله تحلیل‌ها و کنش‌های ژئوپلیتیک را بازساخت نمود.

روش پژوهش

مطالعه پیش رو از نوع تحقیق «در زمانی» می‌باشد که در آن بر اساس الگوی گفتمانی لاکلاو و موفه؛ چگونگی هم‌ارزی مؤلفه‌های گفتمان انقلاب اسلامی در برساخت معنایی عوامل ژئوپلیتیک تهاجم عراق به ایران مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این راستا ضمن مراجعه و تفسیر متون و آثار شارحان این گفتمان چگونگی برساخت معنایی مؤلفه‌هایی همچون سرزمین، اختلافات مرزی و قلمروگستری حزب بعث عراق مورد مطالعه قرار می‌گیرد. همچنین چگونگی بازخوانی این اختلاف مرزی در راستای ایجاد همبستگی اجتماعی در میان مردم ایران و طرد گفتمان‌های رقیب داخلی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

یافته‌ها

غیریت‌سازی گفتمان اسلام سیاسی با گفتمان‌های رقیب داخل کشور از خلال تفسیر قدسی سرزمین

در ابتدای پیروزی انقلاب در ایران در سال ۱۳۵۷ منازعه میان گفتمان انقلاب اسلامی با سایر گفتمان‌ها اعم از گفتمان چپ متمایل به مارکسیسم و گفتمان ملی‌گرای لیبرال در جریان بود. هرکدام از این گفتمان‌های رقیب کوشش می‌نمودند علل ژئوپلیتیکی تهاجم عراق به ایران را در چارچوب دیدگاه گفتمانی خود مفهوم‌پردازی نمایند. از این‌رو در طول ماه‌های آغازین تهاجم نظامی عراق علیه ایران در سال ۱۳۵۹ نیز منازعه بر سر تثبیت معنای جنگ و علل ژئوپلیتیکی تهاجم عراق به ایران به جنبه اساسی رقابت میان این گفتمان‌های سیاسی در ایران تبدیل شده بود. گفتمان ملی‌گرا در صدد بود جنگ ایران و عراق را در چارچوب رئالیسم واقع‌گرا تبیین و حفظ تمامیت ارضی ایران را از طریق جنگ کلاسیک و پیگیری مذاکرات سیاسی پیگیری می‌نمود. در انگاره ملی‌گرای لیبرال؛ نگرش به جنگ غالباً آمیخته به روایت آثار نامبارک جنگ بر نابسامانی اقتصادی و ویرانی شهرها و تأکید بر پیگیری استفاده توأمان از روش‌های نظامی و دیپلماتیک جهت دستیابی به مصالحه بود.

این در حالی بود که شارحان و حامیان انقلاب اسلامی به دنبال مفهوم‌سازی جنگ بر اساس تبارشناسی دینی بودند که در مفهوم جنگ کفر (حزب بعث حاکم در عراق) علیه اسلام راستین (ایران) انعکاس می‌یافت. این گفتمان؛ با اتکا به مفاهیمی همچون «جهاد»، «شهادت»، «قیام عاشورا» و با تبدیل این عناصر به دال مرکزی گفتمان انقلاب اسلامی در صدد برآمد هویت جمعی موردنظر خود را در جامعه مستولی نموده و سایر گفتمان‌های رقیب را حذف نماید (همتی و دلاوری، ۱۳۹۴: ۲۹۱). ضمن اینکه ناهمگونی فرهنگی و بحران‌های قومی در ابتدای پیروزی انقلاب در ایران سبب گردید که این گفتمان در صدد باشد تا با ارائه خوانشی از سرزمین به مثابه پدیده دینی و معنوی؛ ناحیه‌گرایی قومی و زبانی را بر خلاف گفتمان‌های رقیب در ذیل یک آرمان دینی مستحیل نماید (زارعی و پوراحمد، ۱۳۸۵: ۱۵۵). دال مرکزی این گفتمان برگرفته از برتری اندیشه مذهبی شکل گرفت و مفاهیمی چون سرزمین و مرز فقط به میانجی نقش اسلام امکان بروز و معنایابی می‌یافت. بنابراین دفاع از مرزهای جغرافیایی ایران در مقابل عراق به مثابه دفاع از فطرت الهی انسان‌ها مطرح می‌گردید و برخلاف گفتمان ملی‌گرا صرفاً در جهت جلوگیری از اشغال قلمرو سرزمینی ایران معناپردازی نشد.

از این‌رو بسیج توده‌ها در راستای مشارکت در دفاع از مرزهای ایران اسلامی را با اتکا به خوانش مختص به خود از متون اسلامی در دستور کار قرار داد و با ترویج ایده به خطر افتادن اسلام راستین در صورت شکست ایران در جنگ کوشش نمود تا از این طریق اتحاد اقوام ایرانی را ذیل یک گستره گفتمانی وسیع‌تر شکل دهد و سایر گفتمان‌ها را ناتوان از انجام این رسالت دینی معرفی نماید. به این نحو وقوع جنگ در ذیل تفسیری از تهدید تمامیت ارضی ایران به عنوان چالشی بر

علیه گفتمان نوپا و رهایی‌بخش اسلام راستین که در جمهوری اسلامی حلول یافته بود؛ در ذهن توده‌های مردم بازنمایی گردید (Chubin & Tripp, 1986: 68). طبق دیدگاه لاکلاو و موفه نیز چگونگی رقابت نیروها و نهادهای سیاسی رقیب؛ در مورد ارزش‌ها و یا حتی چالش‌های ژئوپلیتیک انعکاس گفتمان‌های سیاسی این گروه‌ها می‌باشد (لشگری، ۱۴۰۰: ۸۹). بر این مبنا گفتمان ملی‌گرای لیبرال و گفتمان چپ سرزمین و منازعات مرزی را به‌مثابه ابژه‌ای مادی تفسیر و بر خلاف گفتمان انقلاب اسلامی آن را فاقد مضمون معنایی و سازه‌انگارانه تصور می‌نمودند.

نقطه عزیمت گفتمان انقلاب اسلامی از استدلال‌های فقهی شارحان آن سرچشمه می‌گرفت که تعهد و الزام به اهداف و آرمان‌های جمهوری اسلامی و مرزهای سیاسی آن؛ تکلیف شرعی مسلمانان قطع‌نظر از نتایج و پیامدهای آن قلمداد می‌نمودند (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۹: ۲۰۸). در دیدگاه لاکلاو و موفه قرارگیری هر گفتمانی در موقعیت هم‌مون تنها از طریق اتکا به ابزارهای قدرت امکان‌پذیر می‌باشد (Fairclough, 2001: 43- 45) و در گفتمان انقلاب اسلامی نیز مؤلفه ژئوپلیتیکی سرزمین و سوژگی قدسی آن در جهت استیلای این گفتمان و طرد گفتمان‌های رقیب مورد استفاده قرار گرفت. به‌بیان‌دیگر گفتمان انقلاب اسلامی در جهت تعمیق مؤلفه‌های گفتمانی خود و هم‌ارز نمودن آن‌ها به میزان قابل‌ملاحظه‌ای از طریق قداست بخشی به سرزمین عمل نمود و شارحان این گفتمان با استناد به متون اسلامی؛ اسطوره‌هایی را از ارزش و اهمیت مرزهای امت اسلامی استخراج نمودند که در بسیج اجتماعی مردم مؤثر بود (Sturm, 2013: 138). در چارچوب این گفتمان؛ خوانش چگونگی عملکرد مؤلفه‌های ژئوپلیتیک بیش از آنکه مبتنی بر دستیابی به منافع مادی باشد؛ رسالت محور و ارزش‌مدار بازنمایی می‌گردید و در نتیجه تهییج احساسات مذهبی مردم و سرزنش اندیشه‌های روشنفکرانه و طرد این گفتمان‌ها تحت عنوان اندیشه غیردینی در ارجحیت قرار گرفته بود.

از این‌رو استیلای گفتمان انقلاب اسلامی در رقابت با رقبای گفتمانی خود در داخل کشور معطوف به ایجاد وقفه‌های معنایی در جهت ارائه یک چشم‌انداز آرمانی جدید در ذیل بازگشت به ایده اسلام راستین بود که قادر بود تمامیت ارضی ایران اسلامی را از گزند دشمنان و به‌ویژه حکومت بعث عراق تأمین نماید. پیروزی‌های مهم نظامی ایران در سال ۱۳۶۰ که منجر به آزادسازی بخش وسیعی از قلمرو سرزمینی ایران گردید؛ نقش مهمی در هم‌مونی گفتمان انقلاب اسلامی داشت. ضمن اینکه استفاده از زبان مذهبی توسط حکومت بهتر می‌توانست عنصر سرزمین را در اذهان و ادراک مردم به‌مثابه امری مقدس بازنمایی کند و جایگاه افزون‌تری را برای آن در برابر رقبای ایجاد نماید. در این راستا گفتمان اسلام سیاسی مدلول "مقدس" را به دال دفاع و نه جنگ پیوند می‌دهد و آن را در معنای دفاع از حقیقت انسانی و فطرت الهی و در چارچوب مرزهای سیاسی ایران می‌نگریست.

در چنین شرایطی مجموعه بی‌شماری از متون و گفتارها به تصویرسازی از جنگ به‌منزله رسالتی تاریخی و دگرگون ساز پرداختند و در این خوانش کوشش نمودند ماهیت قدسی و معنوی جنگ را بر خوانش وطن‌پرستانه و ملی‌گرا از جنگ که توسط گفتمان‌های رقیب ارائه می‌گردید؛ غلبه دهند. از این‌جهت دال مرکزی جنگ در نزد ایدئولوژی انقلاب اسلامی تداعی سرزمین ایران به‌مثابه فضای جغرافیایی بود که پس از انقلاب سال ۱۳۵۷ اسلام راستین در آن حلول یافته است و دفاع از مرزهای اسلام راستین وظیفه دینی مسلمانان و به‌ویژه مردم ایران قلمداد می‌گردید. به‌بیان‌دیگر مشروعیت بخشی به اهداف گفتمان نیازمند قدسیت بخشی به سرزمین به‌مثابه استقرارگاه جغرافیایی اندیشه اصیل اسلامی بود که آن را مستحق فداکاری پیروان آن می‌دانست (طاهرخانی، ۱۳۹۴: ۷۴). در این راستا جهت ایجاد هویت آفرینی و آگاهی نسبت به قداست سرزمین تمامی متون نوشتاری و گفتاری مرتبط با گفتمان‌های غیر از انقلاب اسلامی در داخل کشور در این دوره تحت عنوان "غیر اسلامی" و یا "ضدانقلاب" غیریت‌سازی و طرد گردید (آرتیمرمن، ۱۳۷۶: ۱۵). بنابراین علی‌رغم اینکه در مفهوم ژئوپلیتیک به‌صورت ذاتی نوعی مبارزه و جدل بر سر قلمروهای جغرافیایی وجود دارد؛ لیکن این

جدل بر اساس تضادهای گفتمانی معنا می‌یابد. در ایران نیز بین سال‌های ۱۳۶۰ تا ۱۳۶۵ خوانش ژئوپلیتیکی انقلاب اسلامی به‌گونه‌ای بود که به‌وضوح آن را از خوانش گفتمانی رقبای داخلی شفاف می‌نمود.

هم ذات‌پنداری با استعاره‌های تاریخی تشیع در گفتمان اسلام سیاسی در جهت مشروعیت‌یابی دفاع از مرزهای سرزمینی ایران

با توجه به دال مرکزی مؤلفه دین در گفتمان انقلاب اسلامی؛ زمینه برای بازیابی نمادهای دینی در تاریخ اسلام جهت معنا بخشی به تنازع ژئوپلیتیکی ایران و عراق بیش‌ازپیش موردتوجه قرار گرفت. از جمله خوانش جنگ در جهت سهیم نمودن هرچه بیشتر مذهب تشیع در هویت‌سازی اجتماعی بر علیه گفتمان ناسیونالیستی حزب بعث عراق به کار گرفته شد. در این راستا به‌منظور شکل‌دهی به همبستگی اجتماعی و شکستن هرگونه گسست و مقاومت در مقابل هژمونی این گفتمان، هم ذات‌پنداری معنایی این گفتمان با واقعه کربلا و قیام پیشوای سوم شیعیان در دستور کار قرار گرفت. این گفتمان از جنگ درصدد برآمد با برجسته‌سازی استعاره‌های تاریخی تشیع به تقویت محورهای متافیزیکی جنگ در تطابق با مفاهیم اسطوره‌ای شیعی در جهت طرد رقبای گفتمانی نزدیک شود و هرچه بیشتر همزادپنداری قیام عاشورا را در چارچوب جنگ عراق بر علیه ایران متبلور نماید (بخشایشی، ۱۳۷۵: ۲۵). از منظر لاکلائو و موفه احضار ایجابی گذشته برای زمان حال یکی از کهن‌ترین تکاپوها توسط قدرت سیاسی برای مشروعیت‌بخشی به چگونگی ایجاد همبستگی و ساخت تجانس و برجسته‌سازی مرزهای گسست با گفتمان‌های رقیب بوده است (Laclau, 1990: 70). منازعات ژئوپلیتیکی نیز در خدمت برساختن انسجام اجتماعی از طریق انسداد و تثبیت معنا با اتکا به گزاره‌های تاریخی - مذهبی بوده است. از آنجائی که در مذهب تشیع؛ قیام امام سوم شیعیان بر ضد حاکمان زمانه خود؛ آینه تمام‌نمای مبارزه با ظلم تلقی می‌شد؛ در نتیجه هم ذات‌پنداری با این رویداد تاریخی و الهام‌یابی از آن می‌توانست نسبت به بسیج توده‌های مردم ایران در راستای مشارکت در جنگ و خودآگاه نمودن آن‌ها در مورد دفاع از مرزهای ایران موفق عمل نماید. به بیان دیگر این مشابهت‌سازی می‌توانست به غلیان احساسات مردم و ارتقای فداکاری و اعتمادبه‌نفس آن‌ها یاری رساند و گفتمان‌های رقیب را به‌مثابه نظام‌های معنایی ماتریالیستی و صرفاً این جهانی معرفی نماید.

از سوی دیگر مذهب تشیع به دلیل دسترسی به شبکه بزرگ روحانیت در سراسر کشور و مخاطبان گسترده آن و کانون‌های تجمع آن در مساجد پتانسیل بزرگی در جذب و ساماندهی مردم داشت. بنابراین رهبران و شارحان این گفتمان واقعه کربلا را با ضرورت‌های سیاسی جامعه پیوند زده و از سنت‌های مذهب تشیع در مفهوم دهی به قلمرو سیاسی ایران اسلامی بر علیه تهاجم حزب بعث عراق استفاده نمودند. به همین دلیل دفاع از سرزمین ایران در برابر تهاجم عراق را در قالب مقاومت امام سوم شیعیان در برابر یزید هم ذات‌پنداری نمودند و آن را به دفاع از قلمرو اسلام راستین در برابر یزیدیان زمان تفسیر نمایند. این الگوی انطباق تاریخی قیام عاشورا با دفاع در برابر تهاجم عراق قادر گردید جذابیت لازم را میان توده‌های مردم جهت مشارکت داوطلبانه در جنگ فراهم نموده و حتی کمبودهای نظامی و اقتصادی ایران را از این طریق برطرف نماید.

به‌ویژه اسطوره‌سازی شارحان گفتمان انقلاب اسلامی و حکمرانان از الگوهای جنگ‌های پیامبر اسلام و پیشوایان تشیع نقش مهمی در شکل‌دهی به تقدس سرزمینی بر علیه تهاجم عراق داشت و سرزمین و مردم ایران؛ حاملان و عاملان اصلی حفظ و توسعه زیست آرمانی پیامبر اسلام بر علیه کفار قلمداد می‌نمود. پیامد این اسطوره‌سازی؛ تکلیف‌گرایی تداعی شده برای مردم و نمادسازی معنوی از مرزهای ایران اسلامی و تأکید بر ضرورت تداوم جنگ دفاعی با جبهه کفر در مقیاس بین‌المللی در جهت عمل به واجبات دینی بود.

برساخت مرزهای امت اسلامی در چارچوب خوانش ژئوپلیتیکی تهاجم عراق به ایران

حزب بعث عراق در دهه ۱۹۷۰ میلادی با تکیه بر ثروت نفت و قدرت سیاسی و در راستای تقویت ناسیونالیسم عراق تلاش گسترده‌ای را جهت احیای فرهنگ سنتی و بازخوانی تاریخ عراق به عمل آورد. این اقدام تلاشی در جهت ساخت یک حوزه عمومی جدید و بازسازی هویت سیاسی، تقویت رابطه شهروند و دولت و ارائه تفسیری افتخارآمیز از میراث فرهنگی عراق ذیل دیدگاه ناسیونالیسم عربی بود که در نقطه مقابل دیدگاه انقلاب اسلامی قرار می‌گرفت. به بیان دیگر یکی از قوی‌ترین رقیب ایدئولوژیک انقلاب اسلامی در منطقه؛ حزب بعث عراق بود که دعوی دفاع از ملت عرب را تبلیغ و معتقد بود اعراب همواره ملت واحدی را شکل می‌دهاند و اکنون نیز می‌بایست اعراب در برابر دشمنان مشترک از جمله انقلاب اسلامی در ایران متحد شوند. متقابلاً خوانش ژئوپلیتیک گفتمان انقلاب اسلامی در سال‌های ۱۳۶۰ تا ۱۳۶۵ بر پایه مواجهه ایدئولوژیک با عراق در جهت دفاع از مرزهای جغرافیایی انقلاب اسلامی بود و «تنبیه متجاوز» را رسالتی در جهت دفاع از گفتمان انقلاب اسلامی ایران و تثبیت معنایی آن بر علیه غرب می‌دانست (درودیان، ۱۳۹۵: ۷۶). لذا این گفتمان نیز با مخاطب قرار دادن احزاب و گروه‌های اسلام‌گرا در جهان اسلام درصدد بود تا حکومت‌های پادشاهی و ناسیونالیست عرب نظیر حزب حاکم بعث عراق را به چالش کشیده و خواست رهبران بعثی عراق مبنی بر رهبری امت عرب را طرد نماید (Razoux, 2015: 1). در گفتمان انقلاب اسلامی؛ ظهور ناسیونالیسم عربی یکی از پاسخ‌های برخی جوامع مسلمان به سرخوردگی هویتی در مواجهه با مدرنیته غرب بوده است و به‌مثابه بزرگ‌ترین دشمن جهان اسلام و هم‌پایه توسعه‌طلبی اسرائیل قلمداد می‌گردد. (Campbell, 1998: 58). بنابراین کنش ژئوپلیتیک گفتمان انقلاب اسلامی با گذر از دستیابی به اهداف مادی همچون ناسیونالیسم به سمت‌وسوی گسترش ارزش‌های اسلامی در فراسوی مرزهای ایران متمرکز گردید.

از این‌رو در گفتمان اسلام سیاسی حاکمیت شعار "امت محوری"، "مستضعف‌نگری" و تأسیس جامعه آرمانی فراتر از مرزهای سیاسی کشور ایران منجر به تضعیف تحلیل جنگ ایران و عراق از منظر اختلافات مرزی شده بود (غلامی و پوراسمعیلی، ۱۳۹۳: ۲۲۵). به‌طور کلی گفتمان‌های مذهبی اغلب از مرزهای سیاسی «زمینی» ساخت بشر یا حتی دولت-ملت فراتر می‌روند و فضا را برحسب قلمروهای مذهبی و پیوند «عمودی» آن‌ها با معنویات بازتعریف و تقسیم می‌کنند. به‌عبارت‌دیگر مردم و سرزمین آن‌ها بر اساس ملیت/شهروندی و گفتمان وستفالیایی مورد مطالعه در ژئوپلیتیک کلاسیک طبقه‌بندی نمی‌شوند، بلکه «هویت ما» در برابر «هویت آن‌ها» را در قالب تعارض مذهبی بازنمایی می‌نمایند (Merabishvili & Metreveli, 2021: 2). در این چارچوب گفتمان انقلاب اسلامی یک روش بسیج عمومی، فعال‌سازی و هدایت ارزش‌های اجتماعی به کار گرفت که با اتکا به مولف‌های ژئوپلیتیک؛ تحت عنوان مرزهای امت اسلامی مشروعیت می‌یافت (افضلی و دیگران، ۱۴۰۰: ۳۰۴) و به عرصه‌ای برای پرورش ارزش‌هایی مبدل گردید که مفصل‌بندی گفتمان اسلام سیاسی را در برابر رقبای منطقه‌ای و جهانی تقویت می‌نمود.

از سوی دیگر استخراج مضامین معنوی نظیر جهاد، شهادت، ایثار و فداکاری برای امت اسلامی موجب گردید که این جنگ به‌مثابه حفظ تمامیت ارضی ام‌القراء اسلامی در برابر کفار قلمداد گردد (Maloney, 2002: 106-107). به بیان دیگر برجسته‌سازی مفاهیمی نظیر «جهاد» و «دفاع» در نتیجه تفسیر جنگ به‌منزله رودررویی جهان کفر علیه سرزمین اسلام بود و تفوق این خوانش سبب ارتقای توان بسیج مردم و منابع اقتصادی در جهت دفاع در برابر تهاجم نظامی عراق گردید. به دنبال آن نوعی چرخش زبانی تحت عنوان ادبیات مقاومت در میان شارحان این گفتمان گشوده شد. در این تحول زبانی با اقتباس از متون مقدس اسلامی؛ گسترش حس وطن‌دوستی و دفاع از تمامیت ارضی ایران به‌مثابه ام‌القراء امت اسلامی مورد اهتمام قرار گرفت.

در چارچوب این گفتمان و در ذیل جغرافیای سیاسی امت اسلامی می‌بایست ارزش‌های اسلامی به فراسوی مرزهای جغرافیایی خود تسری یابد و تقویت احزاب اسلام‌گرا و مبارزه با گفتمان‌های ارتجاعی ناسیونالیستی و پادشاهی در سایر کشورهای اسلامی از مؤلفه‌های گفتمان انقلاب اسلامی بود. از این‌رو مرزهای معنوی ایران در گستره جغرافیایی جهان اسلام در فاصله دورتری از مرزهای رسمی تعریف می‌گردید. تجدیدنظرطلبی این گفتمان نسبت به ساختار قدرت در نظام ژئوپلیتیک جهانی این امکان را از این گفتمان سلب می‌نمود که در یکی از بلوک‌های قدرت موجود در نظام بین‌الملل قرار گیرد (محمدی، ۱۳۷۷: ۳۶). آنان بر این باور بودند که می‌بایست برای تحقق آرمان‌های اسلامی فارغ از وابستگی به بلوک‌های قدرت جهانی تلاش نمود. بنابراین حمله عراق به ایران نیز به دلیل ممانعت از گسترش این ایده تفسیر گردید و حمایت از نهضت‌های آزادی‌بخش و مقابله با دولت و نظام‌های سیاسی محافظه‌کار پادشاهی و ناسیونالیست همچون رژیم بعث عراق به‌عنوان موضع گفتمان اسلام سیاسی در جهت صدور انقلاب اسلامی در خارج از مرزها ایران مورد توجه قرار گرفت (دهقانی فیروزآبادی و رادفر، ۱۳۸۸: ۶۶).

بر این مبنا طرح شعارهایی همچون عبور قدس از کربلا و نابودی اسرائیل در سیاست خارجی این گفتمان جایگاه خاصی داشت و حتی تنبیه متجاوز و سرنگونی صدام فرصتی برای صدور انقلاب اسلامی معرفی می‌گردید. همچنین در خوانش ژئوپلیتیکی این گفتمان کوشش می‌گردید با درهم شکستن تجاوز عراق؛ کارآمدی سیاسی- نظامی ایران امکان‌پذیر گردد و زمینه ایجاد کانون‌های متعدد طرفدار گفتمان انقلاب اسلامی در جغرافیای سیاسی جهان اسلام فراهم گردد. در این گفتمان تحقق و تثبیت مرزهای امت اسلامی به‌صورت پشتیبانی از نهضت‌ها و جنبش‌های آزادی‌بخش تجلی می‌یافت که در حال مبارزه با کفار جهت دستیابی به حقوق خود بودند.

از این‌رو خوانش قدسی از جنگ قابلیت تحلیل کلاسیک و مادی از سرزمین را در گفتمان اسلام سیاسی از بین برده بود. زیرا بر اساس گفتمان اسلام سیاسی مرزهای جهان اسلام می‌بایست بر اساس اتحاد مسلمانان در برابر کفار تقسیم و تمایز امت اسلامی به دولت- ملت‌ها و تقدم ملیت بر اسلامیت فاقد اصالت ذاتی قلمداد می‌گردید. مشخصاً با وجود سوگیری ضد غربی گفتمان اسلام سیاسی مفهوم‌پردازی جنگ در چارچوب معارضة داراسلام با دارالکفر پژوهاک مضاعفی یافت و دولت بعث عراق را عامل دست‌نشانده دولت‌های غربی در جهت تضعیف آرمان‌های انقلاب اسلامی و جلوگیری از اشاعه آن می‌دانست (ولی پور، ۱۳۸۳: ۴۴).

این در حالی بود به تدریج از سال ۱۳۶۵ تحت تأثیر مشکلات داخلی و فشارهای بین‌المللی؛ آثار آنتروپی و گسست در گفتمان انقلاب اسلامی شکل یافت. به طوری که مؤلفه‌های استعاری نظیر حفظ منافع ملی و اهمیت‌دهی به سازوکارهای بین‌المللی نظیر شورای امنیت سازمان ملل توانست مفاهیم تثبیت‌شده قبلی را مورد چالش قرار دهد (ازغندی، ۱۳۸۱: ۱۲-۱۳). از منظر لاکلائو و موفه نیز ارتباط گفتمان با واقعیت؛ ارتباطی دیالکتیک می‌باشد؛ چرا که اقتضات تاریخی و اجتماعی نیز می‌توانند نوعی خاصی از گفتمان را مطالبه و یا گفتمان حاکم را با بحران روبرو نمایند. در این راستا بعد از پایان عملیات بزرگ ایران در سال ۱۳۶۵ و با آشکار شدن دستاوردهای محدود این عملیات به تدریج علائم اختلال در بازتولید خوانش گفتمانی انقلاب اسلامی از جنگ فراهم گردید. نشانه‌های منفی اقتصادی و سیاسی ناشی از تداوم جنگ در این زمان سبب گردید تا نگاه غیر منطقی از ساختارهای بین‌المللی دستخوش تغییر گردد و به تدریج با ظهور علائم فرسایش اقتصادی ایران و تشدید فشار بین‌المللی زمینه برای بروز تحول گفتمانی در ایران فراهم گردید.

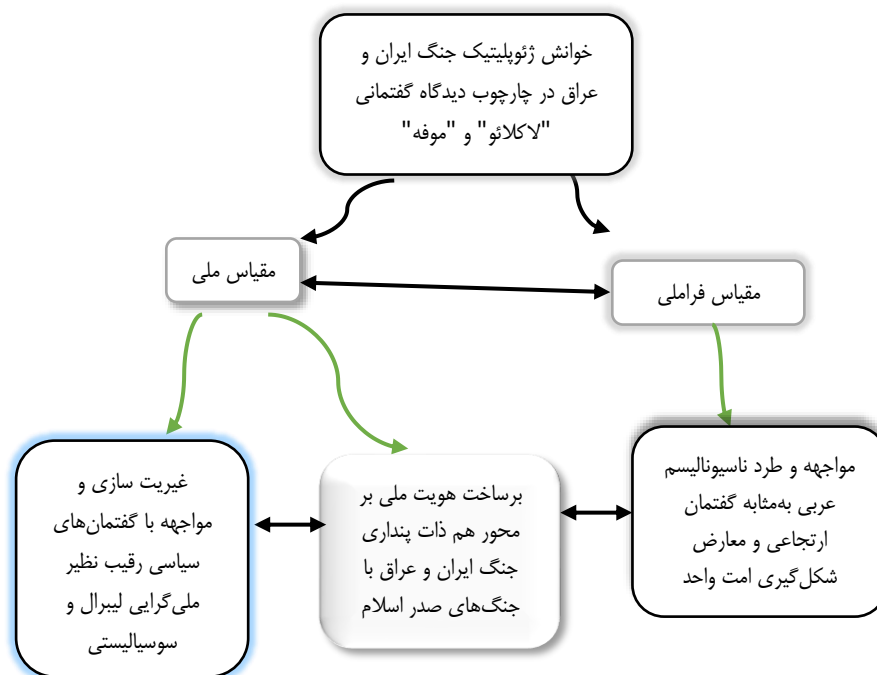
بحث

ابژه جنگ میان ایران و عراق از دریچه رهیافت گفتمان انقلاب اسلامی که از سال ۱۳۶۰ در موقعیت هژمون قرار گرفت؛ به گونه‌ای در راستای هویت آفرینی و غیریت سازی به کار گرفته شده که به کنش ژئوپلیتیکی ایران در برابر عراق معنای نوینی بخشید. به بیان دیگر تلفیق نمادهای اعتقادی با مؤلفه‌های جغرافیایی نظیر سرزمین، مرز، هویت و اعطای بار قدسی به آن شکل وارده نوینی از علل ژئوپلیتیکی تهاجم عراق به ایران را در گفتمان انقلاب اسلامی معنا بخشید که مستندات آن در مطالعات مشابه کمتر به چشم می‌خورد. چرا که در مطالعات معنانشناسی جنگ عراق علیه ایران صرفاً اثرپذیری نمادهای زبانی (نظیر توسعه ادبیات مقاومت) و همچنین نقش این منازعه در تولید هویت ملی و همبستگی اجتماعی مورد بررسی قرار گرفته و چگونگی معنایابی عناصر و کنش‌های ژئوپلیتیکی در ذیل این گفتمان مورد مطالعه قرار نگرفته است. این در حالی است که در گفتمان انقلاب اسلامی چگونگی خوانش عناصر ژئوپلیتیکی مؤثر در تهاجم عراق به ایران و همچنین چگونگی استفاده از جنگ در جهت مشروعیت بخشی به این گفتمان و دوگانه انگاری با گفتمان رقیب دارای منطقی درون ذات و در عین حال ارتباطی می‌باشد که در ذیل این گفتمان مفصل‌بندی شده است. این منطق گفتمانی علاوه بر نقش آفرینی در چگونگی مشروعیت دهی به منازعه؛ در تعمیم‌گرایی از طریق انتخاب مدلول‌های تاریخی و ارتباط دهی بین آن‌ها جهت تثبیت معنای جنگ و مشروعیت بخشی به کنش ژئوپلیتیک نقش آفرینی نمود. از جمله تداعی سرزمین ایران به مثابه کانون سیاسی اسلام راستین و نمادین سازی مفهوم جغرافیایی امت و بازتولید آن در چارچوب جنگ ایران و عراق از جمله نوآوری‌هایی بود که در ذیل این گفتمان بازنمایی گردید.

همچنین بخش مهمی از واکاوی ژئوپلیتیکی جنگ ایران و عراق در ذیل دیدگاه عینیت‌گرا و تجربی و با نگاه رئالیستی به این مناقشه صورت گرفته است. به طوری که در این دیدگاه صرفاً نقش آفرینی مجموعه‌ای از عوامل هیدروپلیتیک (تعارض بر سر مالکیت رودخانه اروندر)، ژئوکالچر (کنش دولت بعث در جهت تسلط بر مناطق عرب نشین خوزستان) و ژئواکونومیک (دستیابی به منابع فسیلی و دشت‌های حاصلخیز خوزستان در مجاورت مرزهای سرزمینی) به عنوان عوامل زمینه‌ساز قلمروگستری و حمله ارتش بعث عراق به ایران قلمداد شده است. این انگاره با اتخاذ تحلیل خطی؛ تفاوت مشی سیاسی دولت‌های مختلف ظهور یافته در ایران و عراق را در افزایش و یا کاهش شدت مخاطرات مرزی کم اثر قلمداد نموده و منطق گسست و آغاز خلاقانه بحران‌های ژئوپلیتیک متأثر از منطق گفتمان دولت‌ها را نفی می‌نماید. از این رو این چارچوب تحلیلی قادر نبود علت کاهش تنش و افزایش همگرایی دو کشور ایران و عراق را در مورد اختلافات مرزی در عصر نظام پادشاهی در عراق و تا پیش ظهور ناسیونالیسم پان عربیستی در سال ۱۹۵۸ در این کشور توجیه نماید. پاره‌ای دیگر از کارشناسان؛ وقوع انقلاب اسلامی در ایران و گسست توازن قوا میان ایران و عراق را زمینه‌ساز حمله عراق به ایران دانسته و بر خلاف اندیشمندان ژئوپلیتیک کلاسیک الگوی توازن قوا را زیربنای احراز بار سیاسی توسط مؤلفه‌های جغرافیایی بین کشورها می‌دانند. این در حالی است که در چارچوب دیدگاه لاکلائو و موفه تحلیل جنگ ایران و عراق به مثابه یک متن ژئوپلیتیک برگرفته از زمینه‌های فرامتنی است که در طی سال‌های ۱۳۶۰ تا ۱۳۶۵ در چارچوب گفتمان انقلاب اسلامی تجلی یافت. در حالی که در مطالعات مشابه چنین الگوی روش‌شناختی صرفاً در مواردی نظیر زبان (توسعه ادبیات مقاومت)، فرهنگ (توسعه اندیشه دینی مبتنی بر دفاع در مقابل مخالفان ایدئولوژیک شدن اسلام) و روابط اجتماعی (ایجاد همبستگی و اتحاد مبتنی بر اتکا به اسطوره‌ها و مدلول‌های تاریخی تشیع) محدود شده است و تلاقی آن با ژئوپلیتیک گفتمانی مورد نظر قرار نگرفته است.

نتیجه‌گیری

بین سال‌های ۱۳۶۰ تا ۱۳۶۵ با استیلای گفتمان اسلام سیاسی مفهوم جنگ جهت‌گیری در مقیاس ملی با گفتمان لیبرال و مارکسیستی به‌گونه‌ای برسازی گردید که با تقدسی بخشی به سرزمین قادر گردید انسجام اجتماعی را بر ساخت نماید. در این دیدگاه مؤلفه‌های ژئوپلیتیک از قاب و منظر تحلیل کلاسیک خارج شد و در انضمام با واقعیت‌های گفتمان حاکم و به‌مثابه طرحی خاص متکی بر قرائت اپیستمیک در جهت طرد گفتمان‌های رقیب در مقیاس ملی عمل نمود.

شکل ۱. خوانش ژئوپلیتیک جنگ ایران و عراق از دیدگاه گفتمان انقلاب اسلامی

در مقیاس فراملی نیز غیریت‌سازی و طرد نظام دوقطبی و حکومت‌های سکولار منطقه‌ای و ناسیونالیسم عربی حاکم در عراق در قالب ستیز دارالسلام با دارالکفر بازنمایی گردید. این گفتمان با تبدیل مؤلفه‌های ژئوپلیتیک نظیر سرزمین و مرز به "امر دینی" توانست دفاع از آن‌ها را به تکلیف اجتماعی بدل نموده و امکان استیلای این گفتمان را متناسب با زمینه‌های اجتماعی فراهم نماید. در این راستا با توجه به اهمیت تفسیر حوادث تاریخی توسط حاکمیت در جهت مشروعیت بخشی به گفتمان خود در دیدگاه لاکائو و موفه؛ مشابهت‌سازی جنگ ایران و عراق با نبردهای پیامبر (ص) و امامان تشیع موجب گردید که جایگاه سرزمین ایران همچون قداست خاستگاه جغرافیایی صدر اسلام قلمداد گردد و این مدل‌های تاریخی توانست تثبیت معنایی گفتمان انقلاب اسلامی را در برابر گفتمان‌های رقیب تقویت نماید. از این رو ایجاد کنش‌های عاطفی - مذهبی نسبت به وطن در میانه جنگ با عراق توانست کارکرد خود را در قالب مشارکت و اعزام نیروهای داوطلب عیان سازد.

به‌بیان‌دیگر گفتمان انقلاب اسلامی با تدوین اهداف سیاست خارجی و شکل‌دهی به مفاهیم و کنش‌های ژئوپلیتیک سبب گردید؛ جنگ ایران و عراق نتیجه تهاجم استکبار به نمایندگی ناسیونالیسم عربی حزب بعث عراق علیه ایران به‌مثابه خاستگاه جغرافیایی حق‌طلبی اسلامی تفسیر گردد و نابودی ام‌القرای جهان اسلام را انگیزه حزب بعث حاکم در

عراق در قلمرو افزایشی به سوی ایران تفسیر نمایند. در این راستا در گفتمان انقلاب اسلامی جهت تشکیل امت واحد اسلامی راهی جزء مبارزه با گفتمان‌های ارتجاعی نظیر ناسیونالیسم بعثی و حکومت‌های پادشاهی وابسته به بلوک غرب و شرق وجود نداشت و در این چارچوب این جنگ ایران و عراق تفسیر می‌گردید. عاملان و شارحان این گفتمان بر این نظر بودند که مهم‌ترین علت حمله عراق به ایران در سال ۱۳۵۹ و در ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی در ایران ناشی از جلوگیری از صدور انقلاب به دیگر کشورهای اسلامی و نه صرفاً اختلافات مرزی با ایران بوده است. بنابراین می‌توان اذعان نمود که مطابق دیدگاه لاکلائو و موفه؛ گفتمان انقلاب اسلامی توانست با ایجاد شبکه‌ای از معنا خوانش ژئوپلیتیکی جنگ ایران و عراق را در خدمت به حاشیه راندن گفتمان‌های رقیب در دو مقیاس ملی و فراملی قرار دهد.

حامی مالی

این اثر حامی مالی نداشته است.

سهام نویسندگان در پژوهش

نویسندگان در تمام مراحل و بخش‌های انجام پژوهش سهم برابر داشتند.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

تقدیر و تشکر

نویسندگان از همه کسانی که در انجام این پژوهش به ما یاری رساندند، به‌ویژه کسانی که کار ارزیابی کیفی مقاله را انجام دادند، تشکر و قدردانی می‌نمایند.

منابع

- آرتیمرمن، کنت. (۱۳۷۶). *سوداگری مرگ؛ غرب چگونه عراق را مسلح ساخت*. ترجمه احمد تدین، تهران: نشر رسا.
- ازغندی، علیرضا. (۱۳۸۱). *سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*. تهران: قومس.
- افضلی، رسول؛ بدیعی، مرجان؛ ذکی، یاشار و کیانی، وحید. (۱۳۹۴). *قلمروسازی گفتمانی و ژئوپلیتیک*. *فصلنامه سیاست جهانی*، ۳(۴)، ۹۳-۱۲۱.
- افضلی، رسول؛ زمانی، عظیم و کیانی، وحید. (۱۴۰۰). *سیاست هم ارزی، هژمونی و ساخت سیاسی فضا (مطالعه موردی گفتمان ایدئولوژیک اسلامی)*. *فصلنامه آمایش سیاسی فضا*، ۳(۴)، ۲۹۱-۳۱۳.
- بخشایشی، احمد. (۱۳۷۵). *اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*. تهران: آوای نور.
- بصیری، محمدعلی؛ افشاری، عبدالرحمن و نجفی، داود. (۱۳۹۵). *اسلام سیاسی و انقلاب اسلامی*. *فصلنامه سیاست*، ۳(۱۱)، ۴۹-۶۵.
- بهروزلک، غلامرضا. (۱۳۸۶). *جهانی‌شدن و اسلام سیاسی در ایران*. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- حسینی زاده، محمدعلی. (۱۳۸۶). *اسلام سیاسی در ایران*. قم: انتشارات دانشگاه مفید قم.
- درودیان، محمد. (۱۳۹۵). *تجزیه و تحلیل جنگ ایران و عراق؛ پیش درآمدی بر یک نظریه*. تهران: انتشارات مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس.
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال. (۱۳۸۹). *سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*. تهران: سمت.

- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال و رادفر، فیروزه. (۱۳۸۸). تحول الگوی صدور انقلاب اسلامی در دوران دفاع مقدس. *فصلنامه رهیافت انقلاب اسلامی*، ۳(۱۱)، ۵۷-۸۲.
- روا، الیویه. (۱۳۷۸). *تجربه اسلام سیاسی*. تهران: مرکز انتشارات بین‌المللی صدرا.
- زارعی، بهادر و پوراحمد، احمد. (۱۳۸۵). سنجش دو گفتمان انقلابی و ملی در قلمرو جغرافیای امنیتی جمهوری اسلامی ایران. *فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی*، ۳۸(۵۵)، ۱۵۳-۱۷۰.
- سعید، بابی. (۱۳۷۹). *هراس بنیادین اروپا مداری و ظهور اسلام‌گرایی*. ترجمه غلامرضا جمشیدی‌ها و موسی عنبری، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- سلطانی، علی اصغر. (۱۳۹۷). *قدرت، گفتمان و زبان؛ سازوکارهای جریان قدرت در جمهوری اسلامی*. چاپ ششم، تهران: نشر نی.
- سلطانی، علی اصغر. (۱۳۸۳). تحلیل گفتمان به‌مثابه نظریه و روش. *فصلنامه علوم سیاسی*، ۷(۲۸)، ۱۵۳-۱۸۰.
- سیمبر، رضا و قربانی، ارسلان. (۱۳۸۹). *اسلام‌گرایی در نظام بین‌الملل؛ رهیافت‌ها و رویکردها*. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- طاهرخانی، فاطمه. (۱۳۹۴). تحلیل بافت مشروعیتی گفتمان جنگ تحمیلی. *فصلنامه علوم سیاسی*، ۱۸(۷۲)، ۶۹-۹۶.
- غلامی، طهمورث و پوراسمعیلی، نجمه. (۱۳۹۳). جنگ ایران و عراق از دیدگاه موازنه قوا. *فصلنامه سیاست دفاعی*، ۲۲(۸۶)، ۲۰۱-۲۴۲.
- لاکست، ایو و ژیلین، بتترس. (۱۳۷۸). *عوامل و اندیشه‌ها در ژئوپلیتیک*. ترجمه علی فراستی، تهران: نشر آمن.
- لشگری تفرشی، احسان. (۱۴۰۰). جستاری نوین در چگونگی شناخت ژئوپلیتیک گفتمانی کشورها در چارچوب عملکرد اقتصاد سیاسی. *فصلنامه سیاست دفاعی*، ۳۰(۱۱۵)، ۱۲۹-۱۴۹.
- محمدی، منوچهر. (۱۳۷۷). *سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*. تهران: انتشارات دادگستر.
- مرادی، اسکندر و افضل، رسول. (۱۳۹۲). *اندیشه‌های جدید در ژئوپلیتیک*. تهران: نشر زیتون سبز.
- مک دائل، دایان. (۱۳۸۰). *مقدمه‌ای بر نظریه‌های گفتمان*. مترجم حسینعلی نوذری، تهران: فرهنگ گفتمان.
- ولی پور، سیدحسین. (۱۳۸۳). *گفتمان‌های امنیت ملی در جمهوری اسلامی ایران*. تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- همتی، ایرج و دلاوری، ابوالفضل. (۱۳۹۴). استراتژی جنگ و رفتار سیاست خارجی؛ درآمدی بر تبیین فرایند و فرجام جنگ ایران و عراق. *فصلنامه پژوهش‌نامه علوم سیاسی*، ۱۰(۳)، ۲۳۵-۲۶۵.

References

- Afzali, R., Badeei, M., Zaki, Y., & Keyani, V. (2015). Discursive Territoriality in Geopolitics. *Journal of World Politics*, 3(4), 93- 121. [In Persian].
- Afzali, R., Zamani, A., & Keyani, V. (2021). Equivalence Policy, hegemony and political construction of space (A case study of Islamic ideological discourse). *Political Organization of Space*, 3(4), 291- 313. Doi: 20.1001.1.26455145.2021.3.4.6.5. [In Persian].
- Agnew, J., & Thathail, G. (2008). *Geopolitics and discourse Practical geopolitical reasoning in American foreign policy*. Book: Politics; Critical Essays in Human Geography, Edited by John Agnew and Virginie Mamadouh, London: Routledge.
- Azghandi, A. (2002). *Foreign policy of Islamic Republic of Iran*. Tehran: Ghomes Publisher. [In Persian].
- Bakhshayeshi, A. (1996). *Foreign policies Principles of Islamic Republic of Iran*. Tehran: Avaye-Nour Publisher. [In Persian].
- Baseri, M., Afshari, A., & Najafi, D. (2016). Political Islam and Islamic Revolution. *Journal of Politics*, 3(11), 46- 65. [In Persian].
- Behrouz_ Lak, G. (2007). *Globalization and political Islam in Iran*. Tehran: Research Institute of Islamic Culture and Thought Press. [In Persian].

- Bobby, S. (2000). *Fundamental fear: Eurocentrism and the emergence of Islamism*. Translated by Gholam Reza Jamshedeiha & Moussa Anbari, Tehran: Tehran university Press. [In Persian].
- Campbell, D. (1998). *Writing security*, Minnesota: University Minnesota Press.
- Chubin, S. & Tripp, C. (1988). *Iran Iraq at war*, New work: Routledge.
- Dalby, S. (1991). Critical Geopolitics: Discourse, Difference and Dissent, *Environment and Planning D: Society and Space*, 9(3), 261- 283. <https://doi.org/10.1068/d090261>
- Daroudeyan, M. (2016). *Analysis of the Iran-Iraq war; An introduction to a theory*. Tehran: Holy Defense Documentation and Research Center Press. [In Persian].
- Dehghani Firouz-Abadi, J. (2010). *Foreign policy Discourse transformation of Islamic Republic of Iran*. Tehran: Iran newspaper publishing House. [In Persian].
- Dehghani Firouz-Abadi, J., & Radfar, F. (2009). Model evolution of issuing the Islamic Revolution During holy defense. *Journal of Islamic Revolution Approach*, 3(11), 57- 82. [In Persian].
- Fairclough, N. (2001). *Language & Power*. London: Longman.
- Gholami, T & Poursmaeli, N. (2014). Iran-Iraq war from the balance of power view. *Journal of Defense Policy*, 22(86), 201- 242. Doi: 20.1001.1.10255087.1393.22.86.8.6 [In Persian].
- Gregory, D., Johnston, R., Pratt, G., Watts, M., Whatmore, S., (2009). *The dictionary of Human Geography*. 5th Edition, Malden: Wiley Blackwell.
- Grumman, S. (1982). *The Iran Iraq war*. Islam Embattled, Washington D.C: Preager.
- Hemati, I & Delavari, A. (2015). War strategy and foreign policy behavior; An introduction to explaining the process and outcome of the Iran-Iraq war. *Journal of Political Science Research*, 10(3), 235- 265. Doi: 20.1001.1.1735790.1394.10.3.7.2 [In Persian].
- Hoseinzadeh, M.A. (2007). *Political Islam in Iran*. Qom: Mofeid University Press. [In Persian].
- Laclau, E. & Muffe, C. (2001). *Hegemony and socialist strategy*. London: Verso.
- Laclau, E. (1990). *New reflections on the revolution of our time*. London: Verso Press.
- Lacoste, Y., & Giblin, B. (1999). *Facteurs et opinions en geopolitiqu*. Translated by Ali farassati, Tehran: Amen Publisher. [In Persian].
- Lashgari Tafreshi, E. (2021). New Investigation on how to understand the geopolitical discourse of States in the context of political economy function. *Journal of Defense Policy*, 30(115), 129- 149. Doi: 20.1001.1.10255087.1400.30.115.5.3. [In Persian].
- Mac Donell, D. (2001). *Theories of discourse: an introduction*. Tehran: Farhang_Goftoman Publisher. [In Persian].
- Maloney, S. (2002). *Identity and change in Iran's foreign policy*. In Shibly telhami and Michael Barnet eds, *Identity and foreign policy in Middle East*, Cornell Paperback.
- Mamadouh, V. & Dijkind, G. (2006). Geopolitics, International Relation and Political Geography: The Politics of Geopolitical Discourse. *Geopolitics*, 11(3), 349-366. <http://dx.doi.org/10.1080/14650040600767859>
- Merabishvili, G., & Metreveli, T. (2021). Spiritual Geopolitics of Georgia's territorial Integrity. *Journal of Political Geography*, 87(2), 1- 11. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2021.102374> [In Persian].
- Mohammadi, M. (1998). *Foreign policy of the Islamic Republic of Iran (principles and problems)*. Tehran: Dadgostar Publisher. [In Persian].
- Moradi, E., & Afzali, R. (2013). *New ideas in geopolitics*. Tehran: Zeytoun_Sabz Publishr. [In Persian].
- Moss, L. (2002). *The new political economy*. Oxford: Blackwell.
- Razoux, P. (2015). *The Iran- Iraq war*. Trans to English Nicholas Elliot, Cambridge: Harvard University Press.
- Reuber, P. (2009). *Geopolitics*, International Encyclopedia of human geography, Editors in Chief Rob Kitchin & Nigel Thrift, Available: www.sciencedirect.com/referencework/9780080449104/international-encyclopedia-of-human-geography, 441- 452.
- Roy, O. (1999). *L'echec de l'Islam politique*. Tehran: Sadra International Publisher.

- Sembar, R., & Ghorbani, A. (2010). *Islamism in the international system; Attitudes and approaches*. Tehran: Imam_Sadegh Press. [In Persian].
- Soltani, A.A. (2004). Discourse analysis as a theory and method. *Journal of Political Science*, 7(28), 153- 180. [In Persian].
- Soltani, A.A. (2018). *Power, speech and language; Structure and functions of power flow in Islamic Republic of Iran*. Tehran: Nye Publisher. [In Persian].
- Sturm, T. (2013). The Future of religious geopolitics: Toward a research and theory agenda. *Journal of Area*, 45(2), 134- 140. DOI:10.1111/area.12028.
- Swyngedouw, E. (2011). Interrogating post-democratization: Reclaiming egalitarian political spaces. *Journal of Political Geography*, 30(1), 370- 380. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2011.08.001>
- Taherkhani, F. (2015). Analysis of legitimacy context of imposed war discourse. *Journal of Political Science*, 18(72), 69- 96. [In Persian].
- Timmerman, K. (1997). *The death lobby: how the West armed Iraq*. Translated by Ahmad Tadayou. Tehran: Rasa Publisher. [In Persian].
- Valipour, H. (2004). *National security discourses in Islamic Republic of Iran*. Tehran: Research Institute of Strategic Studies Press. [In Persian].
- Zarei, B & Pourahmad, A. (2006). Evaluation of two revolutionary and national discourses in security geographical territory of Islamic Republic of Iran. *Journal of Geographical Research*, 38(55), 153- 170. [In Persian].